

מכון הדר

MECHON HADAR

פרק א בשמות:

סיפור ההתדרדרות מפחד לרשע

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@mechonhadar.org

פרשת שמות, תשע"ז

פרק א בשמות מלמד אותנו כחברה לקח חשוב: רשעות קלה יותר לביצוע בקהילה. הפרק עומד כתמרור אזהרה- רשעותו של צו נתון איננה מונעת מציבור ללכת בעקבותיו. להפך, היתר רע-לב גורף הוא נח יותר ליישום מאשר היתר נקודתי מרושע. יתר על כן, היתר גורף לרשע הוא בלתי נשלט מטבעו, וסופו שיופנה חזרה גם כלפי הקהילה הפושעת עצמה.

פרק א בשמות פותח במניית היורדים למצרים בשמותיהם. לכתחילה, אין לפנינו מספרים, קבוצות או שבטים אלא פשוט שמות: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ כָּאֵל: רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוֹדָה" (שמות א א'-ב') וכך הלאה. אולם, במהלך הפרק חל מהפך בתיאורם של בני ישראל: מקבוצת פרטים בעלי שמות למעין נחיל עצום. את הפנים הייחודיות מחליפים מאפיינים מכלילים וגורפים: (ז) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: פ

שינוי זה בתיאורם של בני ישראל נותן את האות להידרדרות מתמשכת ביחסיהם עם המצרים: עם גדילתם באה גם ההתנכרות אליהם: " (ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: ועם ההתנכרות באים פחד, סטראוטיפים, הכללות ודמיונות סכנה ולחימה: (ט) וַיֹּאמֶר

פרק א בשמות פותח במניית היורדים למצרים בשמותיהם. אולם, במהלך הפרק חל מהפך: מקבוצת פרטים בעלי שמות הופכים בני ישראל למעין נחיל עצום.

אֵל עִמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מְמֹנֵוּ: (י) הִבֵּה נְתַחֲכָמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מְלַחְמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:"

עם או בשל ההתנכרות
ודמיונות האימה באות
מגבלות מבדילות המפלות
לרעה.

עם או בשל ההתנכרות ודמיונות האימה באות מגבלות מבדילות: " (יא) וַיִּשְׁימוּ עָלָיו עָרֵי מְסִים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם וַיִּכּוּ עָרֵי מְסִינֹת לְפָרְעָה אֵת פֶּתֶם וְאֵת רַעַמְסֵס:"

למותר לציין שמגבלות מבדילות אלו אינן רק בגדר 'שונים נבדלים ושווים' אלא מפלים לרעה. תיאור היחס הקשה כלפי מי שנתפס כאחר ומאיים ממשוך אף הלאה: " (יג) וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְוָה:" כך, אם כן, מדגיש הפרק בפנינו כי ניכור וחוסר הכרות עשויים להוביל לפחד, ומתוך הפחד קרובה הדרך לאפליה וליחס קשה.

דבר מה חשוב נוסף עולה מן הפסוקים הפותחים את ספר שמות, מתוך הסמיכות שבין פחדו של פרעה לבין גילויי הרשעות שלו. סמיכות זו מעידה על עובדה בחשיבה האנושית: פחד עשוי להפעיל, להניע ואף להיות כלי על מנת להצדיק רשע: " (יד) וַיִּמְרְרוּ אֵת חַיִּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבְלִבְנֵים וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשֹׁדָה אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרְוָה:" ולא עוד, אלא שרשע הנובע מפחד עשוי לעלות על גדותיו. כך, גם מי שאיננו מהווה איום יכול לקבל תווי פנים של שטן, גם מי שהוא לגמרי חסר ישע יכול להידמות למפלצתי, הרסני או גורם סיכון קיצוני כל עוד הוא שייך לקבוצה שממנה מפחדים. כך אנו מוצאים עצמנו מובלים, כאילו באופן טבעי, לשלב הבא בסיפור, בו מלך מצרים מצווה על הריגתם של תינוקות בני יומם: " (טו) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַיְלֵדֹת הָעֵבְרִיִּית אֲשֶׁר שָׁם הָאֲחֹת שְׂפָרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה: (טז) וַיֹּאמֶר בְּיָלְדָכֶן אֵת הָעֵבְרִיִּית וְרֵאִיתֶן עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהַמֶּטֶן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָתְוָה:" רשעות המונעת על ידי פחד קשה מאוד לעצירה וקשה מאוד להכרה ככזו. היא מציגה עצמה כמוצדקת, גם כשהיא עולה על גדותיה ומציעה רעיונות שהם בגדר אבסורד.

משהו מניע את המילדות לנהוג אחרת: ייראה מפני אמת, פחד למול צדק מוחלט, ראייה נכוחה. נדמה שיש בכוחם של אלו להבהיר ולהעיר מתוך ענני שכרון הפחד והנשייה שמלווה אותם, שכחת האחר,

האחריות, והצדק: " (יז) וַתִּירָאֵן הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֱלֹהִים". אילו ממדים אלוהיים הניעו את המילדות – על כך אין לפנינו תשובה בכתובים, אין מענה לשאלה מה משמעותה ומהם מאפייניה של 'יראת אלוהים' עבורן. על כל פנים, הפסוקים מבהירים כי יראה זו היא שהביאה אותן לבחור אחרת: "וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים:"

מלך מצרים מאבד את עשתנותיו. אולי המפחד מעוור אותו. הוא יוצא בקריאה לכל עמו, כעת יהיו כולם מעורבים, והקריאה לרשעות היא גורפת וכוללת: " (כב) וַיֵּצֵאוּ פְרַעֲהַ לְכָל עַמּוֹ לְאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיְאֹרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תִּחְיֶינָן:" היישום עובר מן הפרטים במרחב הפרטי, המיילדות, אל החברה במרחב הציבורי.

המדרש ברגישותו הטיפוסית, ער לכך שמושא הרשעות איננו מוגדר בפסוק, אלא להפך, מתואר באופן כולל ומכליל: 'כל הבן'. מתוך רגישות זו אולי מציע ר' יוסי בר' חנינא מדרג משולש לגזירות פרעה:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יב עמוד א

ואמר ר' יוסי בר' חנינא, שלש גזירות גזר: בתחילה - אם בן הוא והמתן אותו, ולבסוף - כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ולבסוף - אף על עמו גזר.

מדברי המדרש עולה אפשרות שלכאורה לא תעלה על הדעת, בבחינת אלמלא הכתוב אי אפשר לאומרו: בשלב ראשון גזר פרעה על המילדות להמית את הזכרים שבבני ישראל – כפי שמסופר באופן ישיר בפסוקים, אחר כך גזר מלך מצרים על נתיניו כולם להמית את הזכרים שבבני ישראל, ובשלב שלישי גזר

**רשעות היא תופעה משחיתה,
חסרת גבולות וחסרת
מעצורים, ומשהיא משוחררת
לפעול אין מגבלות ההיגיון
פועלות עליה.**

"כל הבן הילוד", כלומר, ציווה על הרג התינוקות הזכרים שבבני עמו גם כן. אמירת המדרש היא פשוטה: רשעות היא תופעה משחיתה, חסרת גבולות וחסרת מעצורים, ומשהיא משוחררת לפעול אין מגבלות ההיגיון פועלות עליה, ואין משוכות שונות יכולות לעצור בעדה.

פרק א' בספר שמות, אם כן, מזכיר לנו כמה קל לתת לפחד לעוור, כמה מהיר המעבר מפחד לרשע וביזוי, כמה מהיר המדרון מבהלה לרשעות גם כזו שהיא חסרת הגיון ופשר. פתיחת ספר שמות היא תמרור אזהרה: רשעות מעוררת חשיבה ישרה. עד כדי כך, שגם אם לרשעות כיוון מוגדר היא בקלות עשויה לשכוח את מטרתה ולמצוא עצמה מופנית כלפי כל – כולל במקרה זו תינוקות מצרים עצמם.

יש מקום לשמוע את פתיחת ספר שמות כהתראה: גם כשרשעות נדמת כמוצדקת היא איננה צודקת. ולוואי ונשכיל לעצור רשעות סביבנו גם כשאנו מוצאים עצמו בזמנים של בהלה ופחד, שנמצא בתוכנו משהו מכוחן של המילדות ואם אין אנו מסוגלים לכך, שנדע להקשיב לקולותיהם של הנוהגים כמותן בחברתנו ואל ישתק וישתק הפחד.